

néhá hozzájárulni a dologhoz néhány irástudó vezéreink. Hja, pedig hiába ringatjuk magunkat a biztosság kényelmes ölében, mert mutatja a történelem, minő erőtlén volt minden időben a korszellem a rajongás, az előítéletek és az álhit irányában, mikor a tevékenység hiányzott.

Mi minket illet, persze, oly megvetendő eszközök-höz, mint milyenekkel elleneink élnek, soha se fogjunk, a jó ügy sem szentesíti a rossz eszközt; de tegyük meg, uraim, legalább az oly ártatlan teendőt: alakítsunk valamennyi községeinkben oly egymást fölvilágosító egyleteket, minőket e lapok? levelezője a minap megpendített; de ne járjunk ám úgy el mellette, mint az, fájdalom, itt Egerben történt, hol a gyermek születés közben, úgy látszik, agyon nyomatott, mivel a sok magánérdek bábáskodott — —, hanem legyünk őszinték, legyünk nyitlak, ne ügyeljünk elleneink szitkaira, megáldanak majd egykor érte unokáink!

Irodalom.

A zsidó eskü multja, jelene és jövője.

n. r. A magyar tudományos akadémia bölcsészeti, törvény- és történettudományi osztályának f. hó 5-kén tartott ülésén gr. Lázár Kálmán felolvasta a nagy tudomány szegedi főrabbi, Löw Lipót, e lapokban is sokszor említett értekezését, a zsidó eskü multja, jelene és jövőjéről. A nagyérdékű értekezés, a mint ez irány főtisztelendő úr egyéb munkálataiban is uralkodó, főleg az illető kérdésnek történeti megvilágosítását tüzi vala ki czélul, kimutatását annak, hogy az egyes törvényes határozatok vagy szokásbeli szertartásokban népünk életének történeti folyása miként tükröződik vissza, mily körülmények alatt, minő különös feltételek következtében keletkeztek volt azok és minő hatással voltak a népeletre. A kérdés ily tudományos kezelése újabb világos tanúságot tesz arról, hogy a vallásos törvény a zsidóságban korántsem oly örök időktől fogva megállapított valami, a mint a schulchan-aruch tudatlan csatlósai vitatják, hanem midenkoron a nép mivőlődésével és fejlődésével szoros kapcsolatban áll, egyszerűs mind kimerítően kimutatja az egyes balhit, babona vagy előítélet szülte határozomány tarthatatlanságát és így egyedül helyes alapul szolgál főt. úrnak államférfiai belátással tett és e lapokban is közölt javaslatának.

A történeti tárgyalás a bibliai tudósítások elemzésén indul meg: a patriarchák korában szokásos háromféle eskü móddal, Mózes törvényével és a többi bibliai kútforrások nyújtotta tudósításokkal, végre az ezen korszak végén, főleg az eskü elkerülésében nyilvánuló görög befolyással ismertetvén meg. Figyelmünket azután a talmud tudósításai veszik igénybe. A talmud világa lényegesen eltér a biblia világától: eltérő a nyelv és az életmód, a házi bútor és a ruházat, a nép iránya és törekvése, a tudományos foglalkozás, a jog és a törvénykezési eljárás. A miveltégi, társadalmi, polgári és politikai viszonyok e változásához képest beállott alakulásokat, valamint a görög-római és a perzsa elem behatolását a törvénykezés és a vallásbeli szertartásokba éles elmével és ritka tudományossággal tárja fel az értekező, kiterjeszkedvén a talmud büntető jogára és a polgári ügyekben való eljárására. A szent tárgy érintésének szokása (Nekith Chefetz) mint későbbi kor intézkedése, s minden valószínűséggel idegen eredetűnek tűnik fel. A fogadalmak feloldozásáról és az erre vonatkozó feloldási minta, a kol-nidre, tulajdonképi jelentőségéről is szólva, azon eredményekre jut az értekező, hogy a kol-nidre minta kizárólag fogadalmakra vagy fogadalmi esküre vonatkozik és pedig csak olyanokra, melyek által a fogadástevő senki más iránt

nem vállal kötelezettséget. „Soha nem is jutott zsidó ember esze ágába, hogy a bíróság előtt letett eskü vagy általában a multa czélzó, állító vagy erősítő hitletétel ama minta által feloldozható lenne. Igaz ugyan, hogy tudatlan keresztyén írók és aljas jellemű kikeresztelkedett zsidók már a középkorban felhasználták a kol-nidret, hogy a zsidók esküjét gyanúsítják. De ezen gyanúsítás alaptalan.“

A talmudi kor után a zsidó közép kort tárgyalja értekező, mely tulajdonképen a nyolczadik században kezdődik és csak a mult században ér véget. A bibliai korszakot általán és így eskü módját is magasztos egyszerűség jellemzi, a talmudban tulzás és szertartásosság az uralkodó irány, a talmud utáni középkor pedig, a zsidó theológiában a kasuistikai irány még határozottabban lépven fel és tágos tért nyitván a scrupulositásnak, egyrészt az eskünek átkok által való helyettesítéséhez, másrészt a szertartások és formalitások tulhalmozásához jutott. E korszak különbözik az előbbienektől még arra nézve is, hogy a zsidónak most már nem ritkán nem zsidó, keresztyén vagy mohamedán, bíró előtt is kelle esküdni. Ez a keresztyén országokban bizalmatlansággal és a zsidók lealacsonyításával járt; míg Perzsiában a tizenegyedik században mohamedánusok és zsidók közös eskümintával éltek, nem levén ebben olyas foglalva, a mi a zsidó dogmával össze nem fért volna.

Értekező végre a Hármaskönyv rendelkezéseinek elemzése után áttér az újabbkori reform történetére, Mendelsohn szerény reformjavaslatain kezdve a francia törvénykezés szabadelvű intézkedéseig. Befejezését az értekezésnek a mai magyarhoni szokás taglalása és főt. úr e lapokban is közlött indítványa és ennek indokolása teszi. Mint már előbb jelentők, az értekezés rövid időre kikerül sajtó alól. E lapok olvasóinak figyelmébe szükségtelen Löw Lipót főrabbi úr tollából folyó művet ajánlanunk; rég megszokta a magyar zsidóság értelmisége főtisztelendőségében látni az igaz vallástudomány hirdetőjét, úgy szólván hazánkban megalapítóját.

T Á R C Z A.

A hittudósok kiváltságai a thalmud korában.

Goldziher Ignácztól.

Ama ismervék közé, melyek szerint valamely nép szelleme és jelleme megítélendő, tartozik ama kiváltságok minősége is, melyek bizonyos osztályok részére ismertettek el. Plató és utópiai követői szerint az állam eszményképét tüntetné elő oly állami élet, mely vezérelvül ismerné, hogy „vagy az uralkodók legyenek bölcselők, vagy a bölcselők uralkodók“; ily felfogás jellemző vonása bölcsészeti vagy államtudományi rendszeröknek. Az álladalmak történeti haladásában azonban a szellembeli mellett a származás szerinti aristocrazia is nagy szerepet játszott.

Következő sorok czélja, bemutatni a tisztelt olvasónak ama történelmi tényt, hogy a zsidók vallási és nemzeti életében, a mennyiben ez a thalmudi korszakot illeti, a szellemi fejlettség képezé ama zsinór-mértéket, mely szerint az egyének rangbeli fokozata meghatározott; hogy a thalmud kiváltságos osztályát a tudósok, vagy minthogy a tudományok összes rendszeröknek központja a vallási élet vala, szorosb értelemben a hittudósok képezék. Mennyire abstraháltak a tudónál származásától, mutatja azon elv, hogy a törvénytelen származásu (mamzer) tudós többre becsültetik mint a tudatlan (am-haarecz) főpap, kinek nemzetiségi fája egészen Áronig ér fel. (Horaj. 13. a.) A tudósok a nép emléiként tekintettek, melyekből amaz életelemét — a felvilágosultság nectárját — szívja, kiktől

neveltetését nyeri. (Peszach. 87. a. Sir hassirim rabbah 4. 5.) Az irányukban tanusított tisztelet az istent illető mellé soroltatott. R. Akiba tanítása szerint: (Bechoroth 6. 6.) „Féljed uradat, Istenedet“ így szól a sz. irás (Móz. 5. k. 10. 20.); ezen parancsban a hittudósok iránti tisztelet kötelessége is ki van fejezve.

Ismeretes, hogy ezen korszak tudósai szent foglalkozásukon kívül kereskedői, kézműves, sőt napszámos minőségben keresték mindennapi élelmüket; de e téren is számos kiváltságban részesültek. A közönséges adókötelezettség alól fel valának mentve (Bab. bathr. 8. a.). Esra azon intézményt hozta volt be, hogy az ország helységeit mindig kalmárok utazzák be Izrael lányainak a szükséges ékszerek megszerzésére alkalmat nyújtandók; de csakis körülutazniok engedtetett meg ezen árucikkkel, az állandó üzlet tiltva vala. Raba, így beszél el a thalmud, ezen tilalom daczára e másoktól megvont joggal ruházta fel R. Jósiát és R. Obadiát, mint tudósokat. Ha egy hittudós és egy tudatlan egyén ugyanazon árucikkkel kereskedtek, mindaddig nem engedteték meg az utóbbinak árni eladni, míg csak a tudóséi egytől egyik el nem keltek (B. b. u. o.). Egykor nahardéai R. Dima egy fűgével telt hajót szállított eladás végett. Alig érkezett utazása célpontjára, a „res g'luha (Palaestinán kívüli zsidók főnöke) Rabát küldötte ki, kémlelendő, vajjon ezen Dima otthonos-e a hittudományi kérdésekben. Rabának azonban nem tett eleget az utazó kalmárkodó rabbi és ennek következtében fűgéi eladása betiltatott.

Ámbár ismételve hangsulyoztatik amaz erkölcsi szabály, hogy tudományodat ne használd fel eszközül a kültisztelet megszerzésére, ne tarts igényt tudományodnál fogva a rabbi, chacham sat. címekre (Nedarim 62. a.): mégis a „szentséghez tartozó minden dologban“ (dabar sebikdusah) kiváltságokkal ruháztattak fel a tudósok: a thorához hivottak közül elsőik legyenek; ha mint Kohen a szentelt kenyerekben osztozik fivéréivel, ámbár születésüknél fogva mindnyájukat egyenlő minőségű és mennyiségű kenyér illeti, mégis a tudósabb szellemi kitűnősége tekintetéből ez alkalommal is kiválóbb részt viszen.

A thalm. szorosan tiltja, hitehagyás színe alatt bármily veszélyből menekülni, legjobb esetben is csak kétértelmű talányszerű magaviselet engedtetik meg. Mindamellott a hittudós állithatja magát egy bálvány pap szolgájának, hogy bizonyos súlyos adókötelezettség alól meneküljön, mely különben a bálványpapok szolgálatában álló egyénekre nem terjed ki.

A hittudósok megvetése oly véteknek tartatott, hogy a monda szerint Jeruzsálem elpusztulását többek közt azon körülmény sürgette volna leginkább, hogy lakosai megvonták a tudósoktól a kellő tiszteletet (Sabbath 119. b.) Ki a tudósokat megveti, nem részesülhet a túlvilági boldogságban (Maimon. H. Talm. Th. 6. 11. Synhedr. 90. b. szerint). Ezen felfogás még tovább vitetett; megengedtetik ugyanis a tudósoknak zsinagógai kizárás átkával sujtani oly egyént, ki vagy szóval vagy tettei által megvetőleg nyilatkozott fölötté, mely átok mindenkire nézve kötelező erővel bír. (Moed Katan 16. a.) A ki ismeri a zsinagógai átok súlyát, az méltányolhatja a tudósoknak tulajdonított ezen jog horderejét. Az átokkal sujtott ki vagyon zárva minden vallási szertartásból, a minjanra nézve számba sem vehető (u. o. 15. a.); közelét annyira kell kerülni, hogy mindenki négy lépésnyi távolságra tartózkodjék tőle (Baba Mez. 59. b.), sőt ha az átokkal terhelt egyént a halál ragadja el, koporsójára kő helyeztetik, fölötté gyászbeszédet tartani, vagy tetemeit ünnepélyesen a temetkezési helyre kísérni tilos volt. Ezekből minden olvasó ama következtetést vonhatja, milyen lehetett a thalm. idejében a hittudósok tekintélye, ha kihágások ese-

tében a tudós önmaga kénye kedve szerint sujthatá ily komoly következményekkel járó átka meteorjaival az őt megvetőt. De ama szellem, mely a zsidó tudósok egész életét körülengé, a békülékenység és minden követelő eljárást kizáró magaviselet szelleme, ama nagy erkölcsi igazság, melynek megvalósítására érezték hivatottnak önmagukat, nem engedé, hogy az említett privilegiumot bármikor felhasználják. Rabbi Nechunjáh kérdeztetik tanítványaitól: „Mesterünk! mily érdemek hosszitják élted idejét?“ mire ő többek közt így felel: „soha sem kerestem tekintélyem fentartását felebarátom megalázása által, nem fekvém nyugágyamba embertársaim megátkozásával, úgy cselekvém mint Mar Sutra, kiről azt beszélük, hogy estvént mint mielőtt lefeküdtött legyen, mondá: „Megbocsátok mindenkinek, ki sérelemmel illetett“ (Megillah 28. a.) A thalmud fölötté gazdag a békülékenységre vonatkozó erkölcsmondatokban. „Kik sértetnek, de nem sértenek, gyaláztatnak és nem viszonzják a gyalázást, azokról mondja a szent irás (Birá k. 5. 25.): „Kik őt szeretik, olyanok mint az égboltozat derekán fénylő nap.“ Továbbá: „Ha felebarátoddal sok jótéteményt műveltél, keveseld azt mindig, ellenben ha csekélységgel sértetted meg, sokra tartsd; — ha felebarátod csekély jótéteményben részesített téged, becsüld azt sokra, ellenben ha még oly hathatósan sértett meg, csekélybe vedd, mint a lég ellen elzárt tömlő, úgy légy hozzáférhetlen a rágalmak ellenében, szokjál a sérelmek béketűrő elfogadásához és bocsáss meg azoknak, kik gyalázattal illetnek.“ (Aboth d. R. Nath. 41. fej.) Bámuljuk még inkább a nagy és nemes Maimonidesnek erre vonatkozó tanításait, ki összhangzásban az emberiség javáért s erkölcsi nemesbüléséért buzgó lelkének sugallatával, „Hilchoth Thalmud Thora“ című tractatumát e mondattal fejezi be: „Ámbár joggal cselekednek — ugymond — a tudósok, ha tekintélyük kedvéért átokkal sujtanak, még sem dicséretes a tudósra nézve, hogy e jog gyakori felhasználásához szokjék; zárja be inkább füleit a tudatlanok beszélgetése elől és ne vegye azt soha sem tekintetbe, a mint Salamon, a bölcs király mondá: „Mindazokra, miket szólnak, ne irányozzad szivedet.“ (Préd. 7. 20.) Ez volt a jámborok szokása régtől fogva, hogy hallgatták gyaláztatásukat és nem feleltek, mi több, még meg is bocsátottak sértőiknek és megvetőiknek; a nagy bölcsök dicsekedőleg említék fel ama szép tulajdonságaikat, hogy soha nem használták a zsinagógai átkot és kizárást saját tekintélyük kedvéért.“

A tudomány és képviselőinek tekintélye azonban még a családi életre is gyakorolt befolyást. Adja el az ember — ugymond a thalmud — egész vagyonát, hogy csak egy hittudós lányát vehesse nőül“, míg ellenben „mindaz, ki lányát tudatlanhoz adja, olyan, mintha vadállatoknak tenné ki.“ (Peszach. 49. b.) Ezen tanács első része a jesibah élet virágzása korában a gazdag, jámbor zsidóktól követésben részesült és tekintetre méltattatott, a jesibahk számára régi időkben csak igen tehetséges gyermekek neveltetvén. „Jámbor és becsületes szülők“, ugymond Löw, „nemcsak vallási kötelességnek vélték eleget tenni, hanem egyszersmind hiuságuknak és tisztelet utáni sóvárgásuknak, ha egy thalmudnövendéket választottak vőül. A jesibahk szolgáltatták ekképen a gazdagok fainak a tanítókat, lányaik számára a férjeket.“

Ide számíthatjuk még a biblián (M. 3. k. 19. 32.) alapuló ama intézvényt, hogy a tudósok bemutatandó tisztelgésükben — ámbár az korra nézve igen fiatal — a mint az ember közelébe érkezik, az ülőhelyekről fel kell emelkedni. „Mily esztelenek — ugymond a thalm. — a babyloniaiak, kik a thóra előtt felkelnek, ámbár csak holt betűkből áll, de a hittudósok előtt, kik a betűkbe életet, a merevségbe élénk mozgást és fejlődést öntenek, nem kel-

nek fel. „Ezen elv annyira ismertetett el, hogy végre még azon kérdés is felmerült, vajjon egy atya köteles-e fiát, ha ez tudós, ily kiváló megtiszteltetések által kitüntetni? (Kidd. 33. b.) A kérdés odatlanul marad. Mindamellett R. Meir Rothenburg jeles középkori rabbiról (Grätz VII.) beszélnek a kútfők, hogy mióta hírnévre kapott, nem is akart atyjával találkozni, nehogy ez tisztelkedni irányában, mi fiúi érzetével össze nem fért volna. (L. Mardechai B. 6. fejt. Ascheri Kidd. l. c. Azulai sem haggd. s. v.) Lehetetlen, hogy említetlenül hagyjuk e helyt a thalm. egyigen practicus megjegyzését, mely igen kedvező fénybe helyezi ama férfiak életnézetét: „Nincs megengedve, hogy munkások, midőn épen mesterségükkel foglalatostkodnak, a hittudósok tiszteletére felkeljenek“, mert alattomban értetik — Time is money. Ugy szintén szívükre köttetik, hogy minél ritkábban adjanak alkalmat ily eclatans megtiszteltetésekre, a nagy gyülekezeteket tehát kerüljék és szerényen húzódnak igénytelen helyeikre. (33. a.)

Ama tisztelet, melylyel bárki a hittudósok irányában tartozott, fokozott mérvben kívántatott meg a tanítványtól tanítója irányában; a thalm. felfogása szerint pedig mindenki, ki embertársától csak egy cikket, egy fejezetet, egy szót, sőt csak egy betűt tanult is, a tisztelkedésre nézve tanítványának tekintetik. A tanítók irányában tanusított hódolat sokkal magasabb rendűnek tartatik mint ama tisztelet, melylyel kiki szüleinek tartozik, mert emezeknek köszöni földi életét, amazoknak pedig szellemi értékét. (Bab. mez. 33. a.) Irányadó volt a misnah mondata: Féld tanítodat, mind féled az istent. (Aboth 4. 12.) Ha atyád és tanítód fogságba kerülnek, akkor szabadítsd meg előbb tanítodat, aztán atyádat. (Horey. 13. a.) Ezen fogalmak a régi indusoknál is feltalálhatók, a tanító szerintük Isten képmása, míg az atya csak Bráhmáé. (L. Bäck. Inder u. Hebräer B. Ch. I. 500. l.) Ennek következtében tanítója állításának ellentmondani, eljárásuk helyességét, bármily titkon is, kétségbevonni, akár halála után is saját nevének megnevezni sat. az illedelem és kegyelet ellene vétékként tilos; — sőt az illő magaviseletre nézve is vannak e tekintetben számos szabályok alkotva. „Ha hárman utközben vannak, a tanító vagy a tudományra nézve kiválóbb megy a társaság közepén. (Erubin. 54. b.) „Ki tanítója jobbján megy, az bizonyosan üres fejű.“

Ezen művelődéstörténeti szempontból érdekes fel-fogások igen bőven vannak képviselve az illető kútforrásokban, mert a tárgy oly széles horderejű, oly nagyban volt a gyakorlati életben alkalmazva, hogy a reá vonatkozó vélemények tisztába hozása elkerülhetlenül fontos vala. A zsidó nép legnagyobb része a hittudományban többé-kevésbé bizonyos jártassággal bírt, mert e foglalkozás nem csak dilettantismust vagy hivatást tételezett fel, hanem valamint az ima és egyéb gyakorlatok, úgy a tannal való foglalkozás is, vallási kötelezettség, a ritualis élet kiegészítő alkatrésze vala a sz. írás törvényei értelmében. (M. 5. k. 6, 7. és Jozsua 1, 8. különösen kiemelve.) Innen magyarázható ama mértéken túli gyűlölet, melylyel a tudatlanok irányában viseltettek, hogy úgyszólván embernek sem tekintették és életét a társadalomra nézve becsnélkülnek vélték. (V. ö. Peszach. 49. b.) És hogyan képzelhető ez másképen oly korban, melyben a zsidó törvény saját hívei körében történeti fejlődésének legelőkelőbb, mert legelismertebb phásisát élte. És mivel egyébbel mint határtalan hódolattal volt leróható a példás önmegtagadás, melylyel a thalmudisták éltek a nép tanításának, a vallástörvényeknek a kor szelleme befolyása alatt történő lelkiismeretes fejlesztésének? Ők nem úzérkedésből tanítottak, mert mint tudjuk, legnagyobb részt kezük munkája után éltek bármily sanyarú körülmények közt.

(Kethub. 105.) „A felsőbb hittudományt anyagi jutalomért tanítani, tilos.“ (Nedarim 37. a.)

A kiváló jogokkal párhuzamosan a thalmud azonban ama követelményeknek is ad kifejezést, melyet a népszellem tudósaihoz kötött. Legyen előzékeny mindenki irányában, embertársainak csak jó oldalait emelje ki, ne rágalmazzon soha senkit. (Aboth 4. 15.) Szelidséggel közlekedjék embertársaival. (Sabb. 114. 6.) Ruházata legyen rendezett, lelki tisztaságát híven tükröztesse vissza, sőt azon tudósok, kik foltos öltönyt viselnek, olyanoknak tekintetnek, kik Isten nevét külső fellépésük által gyűlöletessé teszik. (Tomah 56. a.)

Vegyesek.

Keckemét, 1868. július hó 2-án. A Néptanítók lapja 18-dik számában az „egyveleg“ rovata közt egy általam hozott indítványt, illetőleg panaszt közöl, de azt nemcsak egészen csonkítva, hanem magát az eszmét is oly ferdén adja vissza, hogy kénytelen vagyok a tek. szerkesztőséget egész illedelemmel megkérni, hogy annak kiigazítását becses lapjába felvenni szíveskedjék. — Az említett helyen ugyanis az mondatik, miszerint én a jelenleg még mindig használatban levő iskolakönyveink czélszerűtlensége ellen panaszkodván, azt indítványozom, hogy a magas tanügyi miniszterium új könyveket és pedig az izrael. iskola alap költségén adjon ki. *En azt soha nem mondtam*, mert indítványomban csak oda nyilatkoztam volt, hogy a mag. tanügyi miniszterium pályázatot hirdessen a bevezetendő iskolakönyvek szerkesztésére, ép úgy a magyar mint a német és héber isk. könyvek számára, és csak ezen pályadíjak lennének az izr. iskolaalapról fizetendőek. *Klauber János*, tanító.

— Pápai levelezőnk írja: A „Magyar Zsidó“ f. é. május 21-iki száma Pápából egy cikket közöl, melyarra van irányozva, hogy az itt nem rég alakult „Eötvös“-Egylet erkölcsileg tönkre tegye. Ugyanazon hó 30-án az Egylet gyűlésén ezen cikk tudomásra vétetvén, egyhangulag következő határozatot el: Miután a „Magyar Zsidó“ május 21-diki számána pápai (?) levelezője a legaljasabb nemű hazugságokkal vádolja az egyletet, — a mint ezt mindenki az első pillanatra megismerheti, — további tekintetre őt nem méltatván a megérdemlett megvetéssel a napi rendre tér át a gyűlés.

Törvényjavaslat

a népiskolai közoktatás tárgyában.

I. Fejezet.

Népoktatási tanintézetek köre és állíthatása.

1. §. A népoktatási tanintézetek állanak: kisdévodák, elemi és felsőbb népiskolákból és tanítóképezdékből.

2. §. A népoktatási tanintézetek, kivéven a tanítóképezdéket (melyek csak nyilvánosak lehetnek) vagy nyilvános vagy magán iskolák.

3. §. Népoktatási nyilvános tanintézeteket a törvény által megszabott módon állíthatnak és fenttarthatnak: a hazában létező egyházak, községek, társulatok és egyesek.

II. Fejezet.

A hitfelekezetek s más testületek vagy magánosok által állított nyilvános népnevelési tanintézetek.

4. §. Minden a magyar királyság területén honos hitfelekezetek egyházai, mindazon községekben, hol híveik laknak, saját erejükből tarthatnak és állíthatnak nyilvános népnevelési tanintézeteket a következő feltételek alatt: